

А.В. Грубінко

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Навчальний посібник

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 930.85(075.8)
ББК 67.3 я73
Г 90

Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 5 від 02.07.2010 р.)

Рецензенти:

Бисага Ю.М. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету;

Мартинів А.Ю. — доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України;

Тернавська В.М. — кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Інституту повітряного і космічного права та масових комунікацій Національного авіаційного університету.

Грубінко А.В.

Г 90 Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник / А.В. Грубінко. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 656 с.

ISBN 978-966-10-1626-1

У навчальному посібнику відповідно до програми курсу “Історія держави і права зарубіжних країн” наведено найбільш яскраві приклади (типи) державно-правових систем ключових регіонів світу, що історично визначали і нині визначають основні тенденції розвитку держави і права або мали безпосередній вплив на формування державності і права України у різні періоди її історії (Росія, країни Центрально-Східної Європи). У посібнику зібрано і систематизовано провідні надбання вітчизняної та зарубіжної історико-правової науки, джерела права, наукові розробки з окремих проблем.

Видання є спробою автора максимально вичерпно та водночас доступно викласти складні проблеми становлення і функціонування суспільно-економічних структур, державно-правових систем у різних країнах і регіонах світу у різні історичні періоди.

Посібник розрахований на студентів всіх форм навчання, аспірантів, викладачів юридичних ВНЗ і факультетів, усіх, хто цікавиться історико-правовими проблемами.

УДК 930.85(075.8)
ББК 67.3 я73

ISBN 978-966-10-1626-1

© Навчальна книга — Богдан, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
<i>Тема 1. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни .....</i>	15
1. Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн.....	15
2. Місце навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” у системі юридичних дисциплін	18
3. Історія формування та методологія науки і навчальної дисципліни	20
4. Періодизація історії держави і права. Джерела вивчення дисципліни	23
<i>Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу.....</i>	34
1. Державність у країнах Стародавнього Сходу: історичні передумови формування та періоди розвитку	34
2. Господарські характеристики і соціальна структура давньосхідних суспільств	38
3. Поняття східної деспотії, її основні риси та особливості. Структура державного механізму давньосхідних держав.....	44
4. Джерела та особливості давньосхідного права. Основні кодифікації	54
<i>Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції.....</i>	82
1. Виникнення полісної організації суспільства і держави. Їх соціально-економічні характеристики	82
2. Розвиток соціальної структури і державного механізму Афіньської республіки	85
3. Формування державності у Стародавній Спарті	94
4. Джерела та основні риси права давньогрецьких держав	99
<i>Тема 4. Держава і право Стародавнього Риму .....</i>	113
1. Формування державності у Стародавньому Римі.....	113
2. Державний механізм Риму у період республіки. Трансформації соціальної структури	118
3. Зміни державного устрою в Римі на етапі переходу від республіки до імперії	126
4. Форма держави у Стародавньому Римі в періоди принципату і домініату	129

5. Римське право: основні етапи розвитку та джерела	133
6. Римське право докласичного періоду. Закони XII таблиць ...	139
7. Римське право класичного і посткласичного періодів	146
<i>Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи.</i>	
Ранньофеодальний період	163
1. Характеристика феодалізму. Періодизація епохи Середньовіччя в Західній Європі	163
2. Формування ранньофеодальної державності у Західній Європі. Держава франків	169
3. Становлення і розвиток ранньофеодальних держав в Англії і Німеччині	176
4. Характеристика, джерела та інститути феодального права. “Салічна правда”	180
<i>Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвиненого феодалізму .....</i>	193
1. Утвердження феодальних відносин в країнах Західної Європи у X — XII ст.	193
2. Станово-представницька монархія в Англії і Франції	200
3. Розвиток середньовічної держави в Німеччині	208
4. Абсолютна монархія в країнах Західної Європи	211
5. Джерела та інститути феодального права	217
<i>Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян .....</i>	248
1. Держава у Візантії: періоди розвитку, соціально-економічні характеристики, державний механізм	248
2. Джерела та особливості візантійського права	253
3. Держава і право у південних і західних слов'ян	259
<i>Тема 8. Феодальна держава і право Росії .....</i>	279
1. Держава і право Московського князівства на етапі “збирання земель руських”	279
2. Московська держава у період станово-представницької монархії	290
3. Абсолютна монархія в Росії. Держава і право Російської імперії (друга половина XVII — XVIII ст.)	299
<i>Тема 9. Держава і право країн середньовічного Сходу .....</i>	321
1. Форма держави Арабський халіфат. Шаріат	321
2. Держава і право середньовічного Китаю	330
3. Держава і право середньовічної Японії	336

<i>Тема 10. Держава і право Англії у XVII–XIX ст.</i>	352
1. Становлення держави і права буржуазного (капіталістичного) типу	352
2. Причини, передумови, особливості та етапи англійської революції.	356
3. Законодавство англійської революції. Зміни системи права	360
4. Становлення і розвиток конституційної (дуалістичної) монархії в Англії у XVII — XIX ст.	365
5. Зміни в праві Англії у XVIII — XIX ст.	372
<i>Тема 11. Держава і право США у XVIII–XIX ст.</i>	383
1. Боротьба за незалежність і утворення США	383
2. Розробка і прийняття Конституції США. Білля про права 1791 р.	386
3. Форма держави США. Формування основ політичної системи.....	388
4. Громадянська війна в США та її державно-правові наслідки.....	392
5. Особливості права США	396
<i>Тема 12. Держава і право Франції у XVIII — XIX ст.</i>	419
1. Причини, передумови, етапи Французької революції.....	419
2. Законодавство Французької революції.....	421
3. Термідоріанська республіка. Консульство та імперія	428
4. Право імперії Наполеона Бонапарта	432
5. Форма держави у Франції у 1814–1875 рр.....	437
6. Конституція Третьої республіки 1875 р.	442
<i>Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.</i>	456
1. Розвиток державності Німеччини у першій половині XIX ст.	456
2. Причини, характер, наслідки революції в Німеччині 1848–1849 рр. Прусська Конституція 1850 р.	457
3. Об'єднання Німеччини. Конституція 1871 р.	460
4. Право Німецької імперії.....	464
<i>Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX — початок XXI ст.)</i>	483
1. Державні реформи в Російській імперії 60-80-х років XIX ст.	483
2. Причини, характер, етапи, наслідки революції 1905–1907 рр.	489

3. Держава і право Росії періоду революції 1917 р. та Громадянської війни 1918–1921 рр. Утворення СРСР	496
4. Конституційний розвиток СРСР. Конституції 1924, 1936, 1977 рр.	514
5. Розпад СРСР. Державний механізм Російської Федерації за Конституцією 1993 р.	525
<i>Тема 15.</i> Розвиток держави і права в країнах Західної Європи, США і Японії у ХХ — на початку ХХІ ст.	541
1. Загальні тенденції розвитку держави і права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час	548
2. Розвиток держави в США, Англії і Франції у міжвоєнний період (1918–1940 рр.)	548
3. Встановлення і функціонування тоталітарних державних режимів в Німеччині, Італії і Японії	557
4. Розвиток держави в країнах Західної Європи, США і Японії у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.	572
5. Специфічні особливості розвитку права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час	589
<i>Тема 16.</i> Новітній державно-правовий розвиток країн Центрально-Східної Європи	624
1. Відновлення державної незалежності Польщі, Чехословаччини та Угорщини у міжвоєнний період. Державність Румунії	624
2. Державно-правові наслідки Другої світової війни і формування режимів “народної демократії”	631
3. Демократичні революції 1989–1990 рр. у країнах Центрально-Східної Європи	638
4. Розвиток посттоталітарних держав регіону наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.	641
АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	653

ПЕРЕДМОВА

Одним із найголовніших завдань сучасної освітньої політики є забезпечення якості освіти, адекватної темпам розвитку суспільства. Якісна освіта як складова суспільно-економічної діяльності лежить в основі розвитку будь-якої країни, а в період інформаційного суспільства стала базовою умовою конкурентоспроможності держав, їх національної безпеки, впливу на глобальні економічні і соціально-політичні процеси. Якість вищої освіти покладена в основу побудови як загальноєвропейського освітнього простору, так і систем освіти країн-учасниць Болонського процесу.

Мета освіти нині — створення такої її системи (за структурою, організацією та змістом), яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечить підготовку фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах у системі суспільної праці для забезпечення розвитку інформаційно-технологічного постіндустріального суспільства, спроможних бути конкурентоспроможними на ринку праці, реалізовувати соціальну політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб. При цьому акцент робиться на універсальності підготовки випускника, його адаптованості до ринку праці.

На сучасному етапі розвитку суспільства величезною є роль правових знань як найважливішої компоненти особистісного та соціального розвитку. Як і в освіті загалом, у викладанні дисциплін правничого циклу відбувається удосконалення, суть якого полягає у зміні парадигми формування змісту освіти — перехід від знаннево-орієнтованого підходу до діяльнісного особистісно-орієнтованого.

Фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Саме суспільно-історична практика породжує об'єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення, зокрема, проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин як форми і результату цього різновиду соціаль-

ної діяльності. Вивчення генези, становлення, розквіту і занепаду держави і права в певних цивілізаціях сприяє формуванню загальної і професійної культури правника. Воно, насамперед, дозволяє зрозуміти, що існування певних державно-правових інститутів історично обумовлене, залежить від рівня розвитку суспільства та правової культури населення конкретного регіону.

Теоретичне і практичне значення навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” полягає у можливості на основі ґрунтовного вивчення державно-правового досвіду країн і народів світу, здобутого у різні історичні періоди, глибше пізнати державно-правові реалії сучасності. Також її вивчення дає можливість здобути необхідні знання щодо здійснення економічних реформ, демократизації політичного життя суспільства і охорони прав громадян, прогнозувати подальший розвиток держави і права як в Україні, так і за її межами.

Навчальний процес є цілісною системою професійної підготовки на основі широкого використання інтегрованого підходу, синергетичних зв'язків тощо. Кінцевим результатом освіти є здатність якісно здійснювати систему функцій в процесі особистісної та суспільноорієнтованої діяльності. Готовність і спроможність фахівця до такої діяльності визначається системою компетенцій випускника навчального закладу, що включає не лише традиційно визначувані знання, уміння та навички, а й формування ціннісно-мотиваційних ставлень і проектування на їх основі особистісної та суспільнозначущої діяльності*.

Радою Європи прийнято визначення *ключових компетенцій*, якими “повинні володіти молоді європейці”, включно серед них спеціальні і професійні компетенції в межах навчальної дисципліни**. Результатами вважаються набори компетенцій, що включають знання, глибину усвідомлення й навички особи, яка навчається. Діяльнісний принцип організації правової освіти дозволяє через спостереження та аналіз, порівняльно-історичний і формально-юридичний методи, моделювання правових явищ і процесів у правотворенні та правозастосуванні виробляти необхідні компетенції

---

* Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О.В. Овчарук. — К.: “К.І.С.”, 2004. — 112 с.

** Вища освіта України і Болонський процес / Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.; за ред. В.Г. Кременя. — Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга — Богдан», 2004. — 382 с.

Аббасидів створено кримінальну поліцію шурта. Функції таємної поліції виконував один із диванів халіфа.

Мусульманське право (шаріат) тісно пов'язане з релігійними і моральними настановами пророка та священнослужителів (імамів), звичаями. На ранньому етапі історії Арабського халіфату і розвитку ісламу мусульманське богослов'я і правознавство тісно перепліталися та сприяли формуванню феодалних відносин. Приблизно з середини X ст. правознавство почало відділятися від мусульманської теології, що виявилось в діяльності мусульмансько-правових шкіл медресе.

Таблиця 9.2.

Джерела мусульманського права

Джерело права	Структура і коротка характеристика
Коран	Священна книга мусульман. Записи “одкровення Аллаха” для Мухамеда, що здійснювалися його послідовниками. Включає 144 глави (сури), що поділяються на аяти (вірші), всього 6219 аятів. Основну частину складають богословсько-міфологічні аяти. Правові приписи містяться приблизно у 500 аятах (переважно шлюбно-сімейне право та релігійні ритуали).
Сунна	Священне писання мусульман. Доповнення до Корану. Складається з хадисів — розповідей про рішення, вчинки і думки Мухамеда. Остаточна редакція здійснена у IX ст. Містить норми шлюбно-сімейного, спадкового, судово-процесуального права, правила про рабів тощо.
Іджма	“Згода, схвалення”. Погоджені думки сподвижників Мухамеда і найавторитетніших знавців шаріату. Нині для судочинства виступає остаточним тлумаченням пам'яток права Корану і Сунни. Не пов'язана безпосередньо з діяльністю Мухамеда.
Фетва	Збірка судових рішень і вислови відомих мусульманських законників. Не пов'язана безпосередньо з діяльністю Мухамеда.
Кияс	Рішення судових справ за аналогією. Застосовувався у практичному судочинстві для швидкого вирішення справ та полагав застосування норм Корану, Сунни та Іджми у випадках, які не були прямо прописані у текстах цих священних книг.

Урф і адат	Правові звичаї, що склалися як у самому арабському суспільстві (уруф), так і в народів, включених до складу халіфату (адат). Використовувалися у випадку прогалин в законодавстві.
Фірмани	Укази та розпорядження халіфів. Не мали суперечити шариату та доповнювали його нормами державного права.
Кануни	Закони і постанови державної влади. Не мали суперечити шариату і доповнювали його нормами державного права, регулювали адміністративно-правові відносини органів влади з населенням.

Правове регулювання власності

Під власністю шариат розуміє право необмеженого розпорядження річчю і користування її плодами. Речі поділялися на такі, що могли знаходитися у власності мусульман, і ті, що були вилучені з цивільного обігу. До других належали: повітря, море, пустеля, мечеті тощо. Існувало поняття “нечистих речей” (наприклад, вино, свинина, книги, що суперечать канонам ісламу). Землі в основному поділялися на державні, приватні, покинуті, непридатні для обробітку.

Особливий статус мала свята земля Хіджаз і частина Аравійського півострова, де жив Мухамед. Земля Мекки і околиць належала Аллаху і тут не мали права селитися невірні. На інших землях Хіджазу невірні не мали права жити більш ніж 3 дні на одному місці.

Завойовані землі ставали власністю держави. Меншу частку земельного фонду складали землі халіфів і членів їхніх сімей, близьких родичів і приватновласницькі землі.

При Омейядах панували недостатньо розвинені форми феодальної власності у вигляді державних, общинних і мульткових земель. Почала формуватися умовна феодальна власність на землю: земельні ділянки (катча) надавалися за службу військовим людям; великі території (хіма) передавалися арабським племенам (кочовим і землеробським). При Аббасидах з розвитком феодалізму набула широкого розповсюдження умовна форма земельних володінь — ікта, яка надавалася окремим феодалам за військову або державну службу. З часом феодали домоглися права передачі ікти у спадок незалежно від несення служби, після чого ці володіння наблизилися за правовим статусом до мульткових земель.

ется и крепнет новый общественный строй, отвечающий интересам и стремлениям широчайших народных масс.

Основу существующей народной власти Польши составляет союз рабочего класса с трудящимся крестьянством. В этом союзе руководящая роль принадлежит рабочему классу как передовому классу общества, опирающемуся на революционные достижения польского и международного рабочего движения, на исторический опыт победоносного социалистического строительства в Союзе Советских Социалистических Республик — первом государстве рабочих и крестьян.

Выполняя волю польского народа и в соответствии со своим назначением, Законодательный сейм Польской Народной Республики торжественно принимает настоящую Конституцию как основной закон, которым польский народ и все органы власти польских трудящихся должны руководствоваться в целях:

- укрепления народного государства как основной силы, обеспечивающей наиболее полный расцвет польского народа, его независимость и суверенитет;
- ускорения политического, экономического и культурного развития Родины, а также роста ее сил;
- укрепления патриотических чувств, единства и сплоченности польского народа в борьбе за дальнейшее улучшение общественных отношений, за полную ликвидацию эксплуатации человека человеком, за осуществление великих идей социализма;
- укрепления дружбы и сотрудничества между народами, основанных на союзе и братстве, которые объединяют сегодня польский народ с миролюбивыми народами всего мира в стремлении к общей цели — предотвращения агрессии и укрепления всеобщего мира.

ГЛАВА I. ПОЛИТИЧЕСКИЙ СТРОЙ

Статья 1

1. Польская Народная Республика есть государство народной демократии.
2. Власть в Польской Народной Республике принадлежит трудящимся города и деревни.

Статья 2

1. Трудящиеся осуществляют государственную власть через своих представителей, избираемых в Сейм Польской Народной Республики и в народные советы путем всеобщих, равных, прямых выборов при тайном голосовании.
2. Представители народа в Сейме Польской Народной Республики и в народных советах ответственны перед своими избирателями и могут быть ими отозваны.

ГЛАВА VII. ОСНОВНЫЕ ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ ГРАЖДАН

Статья 57

Польская Народная Республика, закрепляя и умножая завоевания трудящихся, укрепляет и расширяет права и свободы граждан.

Статья 58

1. Граждане Польской Народной Республики имеют право на труд, что означает право на получение работы с оплатой в соответствии с количеством и качеством труда.
2. Право на труд обеспечивается: общественной собственностью на основные средства производства, развитием на деревне свободного от эксплуатации общественно-кооперативного строя, плановым ростом производительных сил, устранением источников экономических кризисов, ликвидацией безработицы.

Статья 69

1. Граждане Польской Народной Республики независимо от национальности, расы и вероисповедания имеют равные права во всех областях государственной, политической, хозяйственной, общественной и культурной жизни.
Нарушение этого принципа путем установления каких-либо прямых или косвенных преимуществ или ограничение в правах в зависимости от национальности, расы или вероисповедания подлежит наказанию.
2. Воспрещено распространение ненависти или пренебрежения, насаждение раздоров или унижение человека в зависимости от национальности, расы или вероисповедания.

Статья 70

1. Польская Народная Республика обеспечивает гражданам свободу совести и вероисповедания. Церковь и другие религиозные общества могут свободно отправлять свои религиозные функции. Нельзя принуждать граждан не принимать участия в религиозных мероприятиях или в обрядах. Нельзя также принуждать кого-либо участвовать в религиозных мероприятиях или обрядах.
2. Церковь отделена от государства. Основы отношения государства к церкви, а также правовое и имущественное положение религиозных обществ определяются законами.

Статья 71

1. Польская Народная Республика обеспечивает гражданам свободу слова, печати, собраний и митингов, шествий и манифестаций.
2. Осуществлению этой свободы служит предоставление трудящимся и их организациям в пользование типографий, запасов бумаги, общественных зданий и залов, средств связи, радио и других необходимых материальных средств.

Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб. Т. 2. / В.Д. Гончаренко (ред.). — К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. — 716 с.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Апела — 96, 97, 106;
Архагети — 96, 105, 106;
Архонти — 86, 88, 89, 93, 94, 97, 99, 106;
Ассиза — 199, 200, 204, 232;
Атімія — 103, 104, 106;
Аторней — 391, 405, 406, 408, 411, 576, 586, 604.

Б

Басилевс — 93, 251, 272;
Більшовики — 500, 501, 502, 503, 506, 507, 529;
Бояри — 280, 281, 283, 284, 285, 288, 250, 292, 294, 295, 299, 303, 308, 311, 314;
Буржуазія — 211, 213, 215, 232, 299, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 360, 365, 369, 370, 376, 377, 384, 387, 420, 421, 422, 423, 425, 429, 438, 490, 491, 493, 494, 495, 497, 500, 501, 557, 568.

В

Вакф — 323, 329, 345;
Варна — 38, 42, 43, 53, 62, 63, 64, 66, 69;
Веди — 37, 52, 69, 79;
Вергельд — 184, 185, 186;
Віги — 366, 368, 370, 377;
Віллани — 177, 186.

Г

Гелієя — 88, 91, 92, 93, 105, 106;
Герусія — 96, 97, 98, 105, 106.

Д

Джати — 47, 69;
Джентрі — 215, 233, 236, 357, 358, 360, 361, 365, 376, 377;
Диван — 325, 345, 347;
Дими — 252, 253, 272;
Діоцез — 132, 153, 253;
Домен — 177, 186, 196, 198, 205, 233.

Е

Евпатриди — 86, 87, 88, 89, 106;
Еклесія — 87, 88, 92, 106;
Емір — 322, 324, 344;

Ефори — 96, 97, 98, 105, 106.

Ж

Жирондисти — 421, 425, 444;

Жрецтво — 35, 39, 40, 42, 69, 115.

З

Звичай — 34, 35, 38, 54, 55, 58, 67, 69, 70, 202, 217.

І

Ілку — 42, 51, 70;

Ілоти — 95, 98, 99, 101, 106;

Імам — 324, 345;

Імпічмент — 389, 396, 408, 410, 414, 588;

Інвеститура — 195, 233;

Інквізиція — 222, 233;

Інтересія — 120, 153.

К

Каді — 324, 327, 329, 345;

Колонат — 129, 153, 249;

Кутюми — 181, 186, 217.

Л

Лендлорди — 357, 362, 376, 377;

Рицарі — 195, 200, 203, 205, 209.

М

Магістратура — 120, 122, 124, 133, 153;

Манор — 168, 177, 186, 362;

Манципація — 140, 141, 147, 153;

Марка — 170, 173, 186;

Метеки — 86, 94, 106;

Міністеріали — 197, 204, 233, 241;

Мульк — 323, 326, 345.

Н

Ном — 48, 70;

Номархи — 35, 48, 70.

О

Опричнина — 290;

Ордалії — 51, 62, 64, 66, 70, 105, 185, 198, 231, 263, 268, 375;

Остракізм — 90, 92, 106, 111.

П

Паришад — 52, 70;

Перієки — 95, 99, 101, 105, 106;

Патриції — 114, 115, 117, 118, 122, 124, 125, 142, 153, 154;

Плебеї — 114, 116, 117, 118, 121, 122, 124, 134, 135, 154;
Пронія — 250, 255, 261, 262, 272, 278.

Р

Рада 500 — 92, 106;
Раджа — 52, 53, 70;
Рахінбург — 173, 186;
Регент — 245, 252, 272;
Рента — 70, 192, 213, 251.

С

Санация — 625, 626, 646;
Синод — 181, 306, 312, 494, 498;
Синойкізм — 85, 106;
Сисахфія — 88, 106;
Сервігуг — 140, 147, 148, 154, 161, 255.

Т

Таліон — 54, 61, 62, 64, 70, 143, 183, 229, 261;
Талья — 205, 233;
Торі — 366, 368, 370, 377.

Ф

Фараон — 36, 40, 47, 48, 55, 56, 69, 70;
Фашизм — 555, 586, 614, 615, 631, 645;
Фельяни — 421, 445;
Фети — 89, 93, 106;
Форум — 135, 154, 159.

Х

Халіф — 322, 324, 325, 326, 329, 345.
Харадж — 323.

Ш

Шеффени — 179, 180, 186, 221;
Шляхта — 165, 272.

Ю

Юнкер — 460, 461, 473, 474, 557.

Я

Якобінці — 421, 425, 428, 444, 445.

Навчальне видання

ГРУБІНКО Андрій Васильович

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Навчальний посібник

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактори *Василь Герасимчук, Марія Козяр*

Художник *Володимир Басалига*

Комп'ютерна верстка *Ольги Кравчук*

Підписано до друку 01.10.2013. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 38,13.

Умовн. фарбо-відб. 38,13.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48

office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-1626-1

9 | 789661 | 016261 |